

1991 metų sausio 13-ajai atminti

In Memory of 13 January 1991

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

UDK 323(474.5)(091),1991*
Tū33

Leidinys išspausdintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės lėšomis
Publication funded by the Government of the Republic of Lithuania

Sudarytoja / Compiler
Vitalija Jočytė

Redaktorė / Copy editor
Daiva Stakišaitienė

Maketavo / Layout designer
Vida Kuraitė

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015
ISBN 9 78-609-8039-75-7

Turinys / Contents

- 7** 1991 metų sausio įvykiai Vilniuje
- 11** The events of January 1991 in Vilnius
- 74** Kryžių kalnelis
- 75** The Hill of Crosses
- 90** Lietuva 1990 03 11 – 1991 09 06
- 96** Lithuania 11 03 1990 – 06 09 1991

1991 sausis / January 1991

Prie Parlamento rūmų / At the Parliament Building

Fotografas / Photo by Romualdas Damulis

1991 metų sausio įvykiai Vilniuje

Prieistorė. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas rėmėsi tarptautine teise grindžiama premisa, kad ligtolinė faktinė Lietuvos priklausomybė Sovietų Sąjungai buvo neteisėta. Atkurdamas 1940-ųjų vasarą Sovietų Sąjungos okupuotos ir aneksuotos Lietuvos Respublikos suvereniją galių vykdymą demokratiškai išrinktas ir tokiam veiksmui daugumos Lietuvos žmonių pritarimą turintis Lietuvos Parlamentas atkūré tarptautinę teisingumą ir realizavo tautos apsisprendimo teisę. Sovietų Sąjunga nenorėjo net girdėti apie Baltijos respublikų priklausomybės jai neteisėtumą, nors ir buvo pripažinus neteisėtū vadinančią Molotovo–Ribbentropo paktą, kuris 1940 metais leido Sovietų Sąjungai okupuoti ir aneksuoti tris nepriklausomas Baltijos valstybes, klasta ir prieverta suorganizavus jų neva savanoriško prisijungimo vadinamujų sąjunginių respublikų teisėmis prie SSRS spektaklį.

1990 metų kovo 11 dieną nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo ir tarptautinio pripažinimo istorijoje išskirtinę vietą užima 1991 metų sausio įvykiai. Maskva, iki tol įvairiais būdais nesékmingesni méniginius priversti demokratiškai išrinktą Lietuvos Parlamentą atšaukti jo priimtu Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą įteisinusius aktus ir pripažinti SSRS konstitucijos jurisdikciją, 1991 metų sausio mėnesį nutarė leisti prosovietinėms imperinėms jégoms pabandyti sukurti sąlygas valstybės perversmui Lietuvoje įvykdyti.

Įtampos kupinos dienos ir nakty. 1991 metų sausio 7 dieną į visas tris Baltijos respublikas SSRS gynybos ministro įsakymu buvo permesti specialūs sovietinės desantinės kariuomenės daliniai, neva turėjė gaudyti jaunuolius, vengusius tarnybos sovietų kariuomenėje arba išjos pabėgusius. Tačiau iš tikrujų šių dalinių pagrindinė užduotis buvo kita. Jie turėjo užtikrinti greitą ir sklandų perversmo vyksmą.

Kaip ir reikėjo laukti, maisto produktų kainų pakėlimas tapo veiksniu, palengvinusiu protesto akcijų prieš Lietuvos valdžią organizavimą. Sausio 8 dieną prie Lietuvos Parlamento rūmų susirinko nepriklausomybę rémusių jėgų šalininkai. Netrukus prie Parlamento atėjo promaskvietiški „Jedintsvos“ šalininkų minia, kurioje buvo ir nemažai civilinių drabužiais persirengusių desantininkų. Surengtame mitinge jie reikalavo Vyriausybės ir Parlamento atsistatydinimo, ménigino įsiveržti į Parlamento rūmus. Iejimą rūmus užstojo lietuviškojo mitingo dalyviai. Nors aistros buvo įkaitusios, grumtynių pavyko išvengti. Paskelbus, kad Parlamentas atšaukė Vyriausybės nutarimą dėl kainų pakėlimo, ir į aikštę pradėjus rinktis gausesnėms Parlamentą ginti pasiryžusių žmonių jégoms, promaskvietiško mitingo dalyviai pamažu išsivaikščiojo.

Perversmo organizatoriai neatlyžo po pirmosios nesékmės. Sausio 9 dieną aikštėje priešais Nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką greta Lietuvos Parlamento rūmų vėl buvo sukvistas promaskvietiškų jėgų mitingas, kurio saugoti atvyko ir kariniai šarvuočiai. Nors dvi

priešiškai nusiteikusias minias skyrė tik Lietuvos milicijos vora, jokių grumtynių nekilo. Kai pro-maskvietiškame mitinge kalbą pasakė Rusų stačiatikių bažnyčios Lietuvoje vadovas arkivyskupas Chrizostomas, pakvetęs vengti smurto ir krauso praliejimo, rusakalbių mitingo dalyviai pradėjo skirstytis.

Sausio 10-ąją, ketvirtadienį, įvykius Lietuvoje įsikišo Michailas Gorbačiovą. Parlamentui jis atsiuntė ultimatyvaus turinio telegramą, kurioje buvo rašoma, kad SSRS vadovybė gauna daug laiškų iš Lietuvos, raginančių įvesti Lietuvoje prezidentinį valdymą. Todėl jis dar kartą kreipiasi į Lietuvos Parlamentą, siūlydamas „nedelsiant ir visiškai atkurti SSRS konstitucijos ir Lietuvos SSR konstitucijos galiojimą, atšaukti anksčiau priimtus antikonstitucinius aktus“, nes priešingu atveju būtent Lietuvos Parlamentui teks atsakomybė už tai, „kas gali atsikti toliau“.

Lietuvos Parlamentas M. Gorbačovo telegramos nesvarstė ir į ją oficialiai neatsakė. Pranešdama apie gautąją telegramą visuomenei, Parlamento vadovybė pakvietė Lietuvos žmones visais įmanomais taikiais būdais ginti savają valdžią ir valstybės nepriklausomybę.

Perversmo organizatoriams, pirmiausia Vilniuje tuo metu buvusiems aukštiems SSRS jėgos struktūrų vadams, M. Gorbačovo telegrama tapo tarsi signalu nesibaiminant testi pradėtajį darbą.

Sausio 11 dieną sovietų kariškiai užgrobė Lietuvos krašto apsaugos departamento pastatą (jo niekas negynė) ir Spaudos rūmus, kur buvo leidžiami visi pagrindiniai Lietuvos laikraščiai ir žurnaliai. Pirmasis bandymas užimti rūmus nepavyko. Negausus kariškių būrys nesugebėjo prasibrauti pro keliš šimtus žmonių, užtvėrusių kelią. Kariškiams teko kviečtis pastiprinimą, kurį atlydėjo keli tankai. Tik pradėjė šaudyti žmonėms virš galvų desantininkai sugebėjo prasiveržti į vidų. Puolimo metu keli žmonės buvo sužeisti, keturi iš jų gavo šautines žaizdas. Pirmasis kraujas, pralietas prie Spaudos rūmų, atšaldė daugelio paprastų vilniečių, iki tol aktyviai rėmusių Maskvos politiką, entuziazmą. Išgirdę apie prie Spaudos rūmų pralietą kraują, netoli Parlamento rūmų mitingavę „Jedinstvos“ šalininkai pradėjo skirstytis.

Sausio 12-ąją, šeštadienį, SSRS kariuomenė jokių operacijų Vilniuje nesiémė, nors po miestą nuolat važinėjo kariniai šarvuočiai ir tankai. Kariškiai surengė spaudos konferenciją, kurioje pranešė, kad kariuomenė jokių operacijų vykdyti nenumato. Tarsi patvirtinant šį pareiškimą, buvo deblokuota Vilniaus geležinkelio stotis.

Sovietinei kariuomenei užėmus Spaudos rūmus, Lietuvos vadovybė buvo linkusi manyti, kad kiti perversmininkų puolimo objektai bus Lietuvos radio ir televizijos pastatai, Vilniaus televizijos bokštas, kiti ryšių priemonių objektais ir, tiketina, Lietuvos Parlamento rūmai. Todėl buvo kviečiami visi, kuriems brangi Lietuvos nepriklausomybę, šiuos objektus ginti. Manyta, kad minios žmonių, apsupusios minėtus objektus, galbūt privers kariuomenę atsisakyti puolimo.

Dabar žinome, kad artėjant vidurnakčiui iš šeštadienio, sausio 12-osios, į sekmadienį, sausio 13-ąją, į Vilnių atvykusiem specialiesiems kariniams daliniams, pasitelkus į pagalbą Vilniaus sovietų karinės įgulos karius, buvo duotas įsakymas užimti Lietuvos radio ir televizijos pastatus ir per keli kilometrus nutolusį Vilniaus televizijos bokštą. Numatyta, kad operacijoje dalyvaus apie 900 karių. Prie užimti numatyti objektų šтурmuotojų brigados atvyko sausio 13-ąją tarp

pusės dviejų (prie Televizijos bokšto) ir dviejų valandų (prie Radijo ir televizijos pastatų) nakties. Atvyko šarvuočiai, kuriuos lydėjo tankai.

Į Radijo ir televizijos rūmus „Alfa“ smogikai prasmuko desantininkams dar „nepravalius“ kelio peržmonių minią iki pagrindinių jėjimų. Prasmuko, matyt, per atsarginius jėjimus, gal langus iš kiemo pusės, kur būta mažai žmonių. Per keliolika minučių visos pagrindinės patalpos buvo užimtos, radijo ir televizijos transliacijos nutrauktos. Desantininkai kelią per susirinkusią minią skynėsi šautuvų buožėmis, šaudydami į orą ir po žmonių kojomis, metydami sprogstamuosius įtaisus ir granatas, skirtas miniai sklaidyti. Sprogdomos šios granatos atliko ne tik gąsdinamają funkciją, bet galėjo sužeisti ar net užmušti žmogų.

Sunkiau šтурmuotojams prasibrauti sekėsi iki Televizijos bokšto. Čia kartu su desantininkais darbuotis minioje teko ir „Alfa“ smogikams. Be to, minią blaškė lėtai judėdami į ją ir kartkarčiais šaudydamai tuščiais šoviniais tankai bei šarvuočiai. Suprantama, neginkluoti žmonės – minioje buvo daug moterų ir paauglių – sustabdyti specialų pasirengimą turinčių kareiviu negalėjo. Iki trečios valandos nakties karinė operacija iš esmės buvo baigta.

Sovietų Sąjungos informacijos agentūra TASS sausio 13 dieną pranešė, kad per nakties įvykius Vilniuje, preliminariais duomenimis, žuvo du, o sužeisti 32 žmonės. Iš tikrujų žuvo 14, o sužeista buvo beveik 700 žmonių. Tarp žuvusių buvo ir viena mergina – Loreta Asanavičiutė. Ant jos užvažiavo tankas.

Vilniuje įvesta komendantu valanda, o kariniu komendantu paskirtas sovietinės armijos Vilniaus įgulos vadas generolas Vladimiras Uschopčikas. Žmonės buvo kviečiami gržti į namus ir laikytis rimties. Trečią valandą nakties Parlamento rūmuose susirinkę deputatai pradėjo posėdį. Neatmesdami galimybės, kad sovietinė kariuomenė gali pradėti ir Parlamento rūmų šturmą, deputatai priėmė kreipimąsi į pasaulio vyriausybes ir tautas, taip pat kreipimąsi į Lietuvos piliečius ir vietinės valdžios institucijas. Pastarajame dokumente nurodyta, kad vienintelė teisėta valdžia Lietuvoje buvo ir lieka tik Lietuvos Parlamento sudaryta ar patvirtinta valdžia. Bet kokia kita valdžia Lietuvoje yra neteisėta. Tą pačią naktį Lietuvos Parlamentui vis dėlto pavyko susisiekti su keliomis užsienio vyriausybėmis ir pranešti apie sovietinės kariuomenės Vilniuje pradėtus kruvinus veiksmus. Vilniuje buvę užsienio šalių korespondentai taip pat informavo savo šalis apie tai, kas dedasi Lietuvos sostinėje. Ne vienas užsienio, kaip ir Lietuvos, žurnalistas užfiksavo šurmo vaizdus. Greitai šie vaizdai pasirodė Vakarų žiniasklaidoje. Pasaulyje pradėjo kilti solidarumo su taikiai dėl savo laisvės kovojančiomis Baltijos ta utomis banga.

Sausio 13 dieną, sekmadienį, apie vidurdienį į Vilnių pagaliau atvyko SSRS Federacijos Tarybos delegacija. Jokių įgaliojimų priimti sprendimus ši delegacija neturėjo, bet jai pavyko pasiekti, kad būtų sudarytos savotiškos paliaubos tarp teisėtos Lietuvos valdžios ir Vilniuje buvusių sovietų karo vadų: Lietuvos Parlamento vadovybė įsipareigojo paraginti prie Parlamento rūmų budėjusius žmones išsiskirstyti. Aplink rūmus jau buvo pradėtos statyti barikados, turėjusios sutrukdyti kariškių technikai privažiuoti. Kariškiai įsipareigojo nekontroliuoti, ar vilniečiai laikysis komendanto valandos. Iš esmės tai reiškė komendanto valandos ir karinio komendanto valdžios

Vilniuje atšaukimą. Tik dalis žmonių, atėjusių savo kūnais ginti Parlamento, paklausė raginimo skirstytis, naktis į sausio 14-ąją praėjo ramiai.

Nemažą politinę reikšmę atšaldant perversmininkų įkarštį turėjo Rusijos Federacijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininko Boriso Jelcino veiksmai. Dar sausio 13 dienos išvakarėse Rusijos Federacijos vadovybė pasmerkė sovietų karinės jėgos demonstravimo ir naudojimo Pabaltijyje politiką. O sausio 13-ąją B. Jelcinas atskrido į Estijos sostinę Taliną, kur susitiko su Baltijos respublikų vadovybe ir pareiškė jai politinę paramą SSRS valdžios vykdomos ar laiminamos agresijos akivaizdoje. Jis viešai kreipėsi į sovietų kariškius, ragindamas juos nevykdyti įsakymų, nukreiptų „prieš teisėtai sukurtus valstybinius organus, prieš taikius civilius gyventojus, ginančius savo demokratinius iškovojimus“. B. Jelcinas kartu su Baltijos respublikų vadovais pasirašė kreipimąsi į pasaulio valstybes ir Jungtines Tautas.

Perversmas Lietuvoje įstrigo. Tokia politinė situacija tėsėsi iki 1991 metų rugpjūčio pabaigos, kai nesėkme pasibaigės konservatyvių imperinių SSRS jėgų bandymas užgrobtį valdžią Maskvoje atvėrė Lietuvali kelią į visavertę nepriklausomybę ir tarptautinį pripažinimą.

Dr. Antanas Kulakauskas

1991 01 11

Spaudos rūmų užėmimas / Capture of the Press House

1991 metų sausio 11 dieną SSRS kariuomenė užgrobė pastatus Lietuvos Respublikos teritorijoje: Vilniuje – automatinę telefonų stotį, Krašto apsaugos departamento rūmus, televizijos retransliacijos centrą Nemenčinėje, Medžioklės ir žūklės draugijos pastatą, Kaune – Krašto apsaugos departamento Kauno skyriaus būstine; Šiauliuose ir Alytuje – Krašto apsaugos departamento pastatus, blokavo Vilniaus geležinkelio stotį. Apie 12 val. Vilniuje užėmė Spaudos rūmus, kuriuose buvo įsikūrusios įvairių leidinių redakcijos. Dalyvavo sovietų armijos šarvuočiai, tankai, desantininkai, buvo panaudoti koviniai šoviniai. Keturi žmonės su šautinėmis žaizdomis, trys sužaloti nuo smūgių buvo atvežti į ligoninę.

On the 11th of January, 1991 the Soviet armed forces seized several buildings in the territory of the Republic of Lithuania: the central automated telephone exchange, the headquarters of the National Defence Department, the television relay station in Nemenčinė, the building of the Hunting and Fishing Society, all in Vilnius, the headquarters of the National Defence Department Kaunas' unit, as well as the buildings of the National Defence Department in Šiauliai and Alytus. They also blocked Vilnius railway station. Around 12 a.m. one of the most important objects was captured in Vilnius – namely, the Press House where the editorial offices of various periodicals resided. Soviet Army armoured troops and paratroopers participated in its capture, and battle ammunition was used in the process. Four people were received in hospital with gunshot wounds and three who received severe injuries from blows.

Fotografas / Photo by Česlovas Montvila

1991 01 13, naktis / 13 01 1991, night

Vilniaus televizijos bokšto šurmas / Storming of the Television Tower

1991 metų sausio 13-osios naktį, apie 1 val. 50 min., SSRS kariuomenės tankai pradėjo supti Televizijos bokštą Vilniuje. Prieš tankus einantys automatininkai koviniais šoviniais iš pradžių šaudė į žemę, paskui – į žmones. Tą naktį nuo kulkų ir po tankų bei šarvuočių viškrais žuvo 13 žmonių, vienas mirė vėliau nuo sužeidimų. Užėmus Radijo ir televizijos pastatus ir nutraukus transliaciją, Vilniaus televizijos bokštas dar aštuonias minutes rodė vaizdus iš Nepriklausomybės aikštės. Transliacija nutruko 2 val. 17 min.

On the night of the 13th of January, 1991, at around 1.50 a.m. the Soviet Army tanks started encircling the television tower in Vilnius. At the front of the armoured column walked Soviet soldiers armed with submachine guns. They were using battle ammunition; at first they shot at the ground in front of them, and later at the unarmed defenders of the tower. The rampage of the Soviet Army continued for close to two hours. On that night, thirteen people died from the bullets as well as under the tracks of the Soviet tanks, and one more person died from the wounds later.

Even after the Lithuanian Radio and Television buildings were taken and broadcast broken off, for eight minutes the television tower transmitted images from the Independence Square. The broadcast ceased at 2.17 a.m.

Fotografas / Photo by Zenonas Nekrošius

1991 01 13, naktis / 13 01 1991, night

Vilniaus televizijos bokšto šurmas / Storming of the Television Tower

Fotografas / Photo by Zenonas Nekrošius

Fotografas / Photo by Zenonas Nekrošius

1991 01 14–16

Žuvusiujų lankymas Sporto rūmuose
Paying respects to the fallen in the Sports Palace

1991 metų sausio 14–16 dienomis Lietuvoje buvo paskelbtas gedulas. Sausio 16-ąją Vilniuje, Kaune, Kėdainiuose, Marijampolėje ir Rokiškyje įvyko žuvusiujų sausio 13-osios naktį laidotuvės. Vilniuje buvo laidojami: Loreta Asanavičiutė, Virginijus Druskis, Darius Gerbutavičius, Rolandas Jankauskas, Algimantas Kavoliukas, Vidas Maciulevičius, Apolinaras Povilaitis, Ignas Šimulionis, Vytautas Vaitkus, Kaune – Titas Masiulis, Kėdainiuose – Alvydas Kanapinskas, Marijampolėje – Rimantas Juknevičius, Rokiškyje – Alvydas Matulka. Vilniuje aukos buvo pašarvotos Sporto rūmuose, šv. Mišios aukotos Vilniaus arkikatedroje, palaidoti Antakalnio kapinėse. Vilniuje su žuvusiaisiais atsisveikinti atėjo ir laidotuvėse dalyvavo apie 500 tūkstančių žmonių.

Mourning was declared in Lithuania from the 14th to 16th of January, 1991. On the 16th of January funerals of those killed during the 13th of January events took place in Vilnius, Kaunas, Kėdainiai, Marijampolė, and Rokiškis. Loreta Asanavičiutė, Virginijus Druskis, Darius Gerbutavičius, Rolandas Jankauskas, Algimantas Kavoliukas, Vidas Maciulevičius, Apolinaras Povilaitis, Ignas Šimulionis, and Vytautas Vaitkus were buried in Vilnius, Titas Masiulis in Kaunas, Alvydas Kanapinskas in Kėdainiai, Rimantas Juknevičius in Marijampolė, and Alvydas Matulka in Rokiškis. In Vilnius the bodies of the victims were laid out in the Sports Palace. The Requiem Mass for them was said in Vilnius Cathedral, and they were buried in Antakalnis cemetery. Around 500 thousand people came to pay their respects to the fallen and to attend the funeral.

Fotografas / Photo by Juozas Kazlauskas

1991 sausis / January 1991

Prie Vilniaus televizijos bokšto / At the Vilnius Television Tower

Fotografas / Photo by Antanas Gylis

Fotografas / Photo by Jonas Jakimavičius